

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто теоретичні основи активізації пізнавальної діяльності студентів; висвітлено сприятливі умови для розвитку навчально-пізнавального інтересу.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, активізація, навчально-пізнавальна діяльність, пізнавальний інтерес.

Сучасне суспільство ставить перед вищою школою завдання підготовки спеціаліста знаючого, мислячого, який володіє сучасними інформаційними технологіями, вміє самостійно здобувати і застосовувати знання на практиці. Вирішення цього завдання здійснюється шляхом пошуку змісту, форм, методів і засобів навчання, які забезпечують більші можливості розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності в умовах глобальної інформатизації всіх сфер суспільного життя і, перш за все, сфери освіти.

У рамках сучасної освітньої парадигми зміст, форми та методика навчання повинні відповідати актуальним і перспективним потребам особистості та бути переорієнтовані на зміну установки з нагромадження знань, умінь і навичок на установку активної пізнавальної діяльності самих студентів та їх підготовку до професійного й особистісного розвитку.

Навчально-пізнавальна діяльність як психолого-педагогічна проблема активно обговорюється в науковому співтоваристві. На необхідність розвитку пізнавальної діяльності учнів звертали увагу Ю.К. Бабанський, О.В. Беспалов, С.С. Великанова, А.Р. Гейн, А.П. Єршов, Е.І. Єрміна, Е.Г. Скібіцький, Н.Ф. Тализіна, Н.М. Трофімова та ін. При цьому пізнавальний процес розглядався як складова будь-якої людської діяльності, що забезпечує її ефективність та дає змогу характеризувати його в єдності з професійною діяльністю майбутніх фахівців.

Таку діяльність як уміння і прагнення творчо підходити до навколишньої дійсності, досліджували І.Я. Лернер, В.Ю. Лискова, П.І. Підкасистий, Н.А. Половникова, проблеми формування творчої самостійності студентів – В.В. Дрозина, О.В. Петуниний. Пізнавальну активність як якісну оцінку особистості характеризують І.В. Гвоздкова, Д.Б. Ельконін, Е.В. Коротаєва, Е.А. Красновський, Н.В. Кузьміна, А.С. Ларіков, Р.М. Лебедев, пізнавальну самостійність як здатність ставити завдання і знаходити їх рішення – П.Я. Гальперін, В.І. Орлов, Т.І. Шамова, Р.І. Щукіна та ін.

Широке поняття активності учнів має філософський, соціальний, психологічний аспекти (Арістотель, Е.І. Моносзон, І.Ф. Харламов та ін.).

Мета статті – довести актуальність організації навчально-пізнавальної діяльності студентів у навчальному процесі.

Пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення і практичної діяльності. Вона здійснюється на кожному життєвому кроці, у всіх видах діяльності і соціальних відносин студентів (продуктивна і суспільно корисна праця, ціннісно-орієнтаційна і художньо-естетична діяльність, спілкування), а також шляхом виконання різних предметно-практичних дій у навчальному процесі (експериментування, конструювання, вирішення дослідницьких завдань тощо). Але тільки в процесі навчання пізнання набуває чіткого оформлення в особливій, властивій тільки людині навчально-пізнавальній діяльності або навчанні.

Навчання завжди відбувається в процесі спілкуванні і ґрунтується на вербально-діяльнісному підході. Слово одночасно є засобом вираження та пізнання суті досліджуваного явища, знаряддям комунікації та організації практичної пізнавальної діяльності студентів. Пізнавальна діяльність є однією з провідних форм діяльності студента, яка стимулює навчальну на основі пізнавального інтересу.

Усі здібності людини розвиваються в процесі діяльності. Немає іншого шляху розвитку пізнавальних здібностей студентів, крім організації їх активної пізнавальної діяльності. Уміле застосування прийомів і методів, що забезпечують високу активність у навчальному пізнанні, є засобом розвитку пізнавальних здібностей студентів.

Розвиток пізнавальних творчих здібностей студентів – мета діяльності викладача, а застосування різних прийомів активізації є засобом досягнення мети. Ставлення учнів до навчання зазвичай характеризується активністю. Активність (навчання, освоєння змісту тощо) визначає ступінь (інтенсивність, міцність) “зіткнення” студента з предметом його діяльності.

У структурі активності виділяються такі компоненти:

- готовність виконувати навчальні завдання;
- прагнення до самостійної діяльності;
- свідомість виконання завдань;
- систематичність навчання;
- прагнення підвищити свій особистий рівень тощо.

З активністю безпосередньо переплітається ще один важливий аспект мотивації навчання студентів – це самостійність, яка пов’язана з визначенням об’єкта, засобів діяльності, її здійсненням самими студентами без допомоги викладачів. Пізнавальна активність і самостійність невіддільні одне від одного: більш активні студенти, як правило, і більш самостійні; недостатня власна активність студента ставить його в залежність від інших і позбавляє самостійності.

Управління активністю студентів традиційно називають активізацією.

Активізацію можна визначити як постійний безперервний процес стимулювання студентів до енергійного, цілеспрямованого вчення, подолання пасивної і стереотипної діяльності, спаду і застою в розумовій роботі. Головна мета активізації – формування активності студентів, підвищення якості навчально-виховного процесу.

Розуміння цього важливе для роботи викладача. Піклуючись про розвиток студентів, необхідно частіше використовувати активні методи навчання. Але одночасно необхідно зважати на те, чи є використані прийоми і методи оптимальними та відповідними наявному розвитку студентів і чи виконують вони завдання щодо подальшого вдосконалення їх пізнавальних навичок [5, с. 23].

У педагогічній практиці використовуються різні шляхи активізації пізнавальної діяльності: різноманітність форм, методів, засобів навчання, виправданий і свідомий вибір яких за умов умілого та педагогічно виправданого поєднання суттєво впливає на ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність студентів.

Найбільшій активності студентів можна досягти тоді, коли під час занять створюються ситуації, у яких вони самі повинні [3, с. 29]:

- відстоювати свою думку;
- брати участь у дискусіях і обговореннях;
- ставити питання своїм товаришам і педагогам;
- рецензувати відповіді товаришів;
- оцінювати відповіді і письмові роботи товаришів;
- самостійно вибирати посильне завдання;
- знаходити декілька варіантів можливого вирішення пізнавального завдання (проблеми);
- застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій;
- вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування відомих їм способів рішення.

Шляхом спеціально підготовлених завдань, що поступово ускладнюються, створюється проблемна ситуація, для виходу з якої студентові не вистачає наявних знань, і він змушений сам активно формувати нові знання за допомогою викладача і за участю інших слухачів, спираючись на особистий або чужий досвід, логіку. Отже, студент отримує нові знання не в готових формулюваннях викладача, а в результаті власної активної пізнавальної діяльності. Ця діяльність студента має бути спрямованою на вирішення відповідних специфічних дидактичних завдань: руйнувати неправильні стереотипи, формувати прогресивні переконання, розвивати економічне мислення. Одне з головних завдань навчання полягає у формуванні та вдосконаленні вмінь і навичок, зокрема вміння застосовувати нові знання.

Можна стверджувати, що сучасні технології самостійного навчання мають на увазі, перш за все, підвищення активності студентів: істина, здобута шляхом докладання власних зусиль, має величезну пізнавальну цінність.

Активізацію пізнавальної діяльності студентів неможливо уявити без активізації їх уваги. Відсутність або нестача уваги стримує активність, не дає студентові змоги брати повноцінну участь у колективній роботі під час занять, негативно впливає на сприйняття та розуміння навчального матері-

алу, його запам'ятовування, не дає можливості уникнути помилок при виконанні завдань.

Активізувати колективну та індивідуальну увагу студентів можливо такими прийомами, як метод евристичної бесіди, різноманітна дидактична опора (наочно-образні або логічні схеми, плани-конспекти тощо), виконання самостійних завдань, які передбачають активізацію уваги студентів (наприклад, самостійно закінчити деяке тотожне перетворення, розв'язати рівняння, відтворити тільки що викладене й доведене твердження (або його фрагмент), виконати завдання, аналогічне розглянутому викладачем, тощо), порівняння результату своїх дій відповідно до наданого зразка (контроль), прийоми самоконтролю на різних етапах занять із використанням відкидних дошок, рецензування робіт або відповідей студентів чи викладачів, самоперевірка та взаємоперевірка.

При виборі тих чи інших методів навчання, перш за все, слід прагнути продуктивного результату. При цьому студент має не тільки зрозуміти, запам'ятати та відтворити отримані знання, а й уміти ними оперувати, застосовувати їх у практичній діяльності, розвивати тощо. Адже ступінь продуктивності навчання багато в чому залежить від рівня активності навчально-пізнавальної діяльності студента.

Застосовуючи ті або інші методи та прийоми активізації, необхідно завжди враховувати наявний рівень розвитку пізнавальних здібностей учнів. Складні пізнавальні завдання можна пропонувати лише студентам, які мають високий рівень розвитку пізнавальних здібностей. Завдання, не співвіднесені з рівнем розвитку пізнавальних сил учня, які перевищують його можливості та рівень наявного розвитку, не можуть відіграти позитивну роль у навчанні. Вони підривають у студента віру у свої сили і здібності.

Система роботи викладача з активізації навчальної діяльності студентів повинна будуватися з урахуванням планомірного поступового і цілеспрямованого досягнення бажаної мети – розвитку пізнавальних творчих здібностей студентів. Будь-яка діяльність особи (не тільки пізнавальна) складається з окремих дій, а самі дії можна розкласти на окремі операції.

Студент у процесі пізнавальної діяльності здійснює окремі дії: слухає пояснення викладача, працює з підручником і додатковою літературою, вирішує завдання, виконує експериментальні завдання тощо. Кожну із зазначених дій можна розкласти на окремі психічні процеси: відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, пам'ять, уяву тощо.

Серед усіх пізнавальних психічних процесів провідним є мислення. Дійсно, мислення супроводжує всі інші пізнавальні процеси і часто визначає їх характер та якість [7, с. 111]. Очевидний, наприклад, зв'язок між мисленням і пам'яттю. Пам'ять тим повніше і краще утримує істотні властивості предметів і зв'язок між ними, чим глибше вони осмислені в процесі вивчення. Але мислення впливає і на всі інші пізнавальні процеси.

Отже, активізувати пізнавальну діяльність студентів – означає, перш за все, активізувати їх мислення.

Крім того, розвивати пізнавальні здібності студентів – це формувати у них мотиви навчання [5, с. 36]. Вони повинні не тільки навчитися розв'язувати пізнавальні завдання, у них потрібно розвинути бажання їх вирішувати. Виховання у студентів мотивів навчання на сьогодні є одним з головних завдань вищої школи.

Яким же чином можна запобігти пасивності студентів при усному викладанні навчального матеріалу та забезпечити активне сприйняття й осмислення ними нових знань? Визначальними у вирішенні цього завдання є дві дидактичні умови: по-перше, саме викладання матеріалу викладачем має бути змістовним у науковому плані, живим і цікавим за формою, по-друге, в процесі усного викладання знань необхідно застосовувати особливі педагогічні прийоми, стимулюючи розумову активність студентів і сприяючи підтримці їх уваги [8, с. 54].

У стимулюванні пізнавальної активності велику роль відіграє вміння викладача спонукати студентів до осмислення логіки й послідовності у досліджуваній темі, до виділення в ній головних і найбільш істотних положень.

Позитивний ефект в активізації розумової діяльності студентів при усному викладанні знань дає прийом, який ставить їх перед необхідністю робити порівняння, зіставляти нові факти, приклади і положення з тим, що вивчали раніше. Зокрема, К.Д. Ушинський вказував на величезну роль порівняння в активізації пізнавальної діяльності учнів і вважав, що воно є основою будь-якого розуміння й мислення, що все у світі пізнається не інакше, як через порівняння.

В активному сприйнятті й осмисленні досліджуваного матеріалу досить істотне значення має вміння викладача надавати своєму викладанню матеріалу захопливого характеру, робити його живим і цікавим. Перш за все, тут не слід забувати, що навчальний матеріал сам по собі містить безліч стимулів, які активізують допитливість та розумову активність учнів. До них належать: новизна наукових відомостей, яскравість фактів, оригінальність висновків, своєрідний підхід до розкриття цих уявлень, глибоке проникнення в сутність явищ тощо. К.Д. Ушинський відзначав, що досліджуваний “предмет повинен бути для нас новиною, але новиною цікавою, тобто такою, яка або доповнювала б, або підтверджувала, або спростовувала, або розбивала те, що вже є в нашій душі, тобто, одним словом, такою новиною, яка що-небудь змінювала б у наших уже сформованих навичках та знаннях”.

Значний ефект у навчанні спостерігається при застосування принципу наочності: демонстрація моделей, малюнків, схем, приладів, а також дослідів тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що успіх навчання, урешті-решт, визначається ставленням студентів до навчання, їх прагненням до пізнання, усвідомленням і самостійним оволодінням знаннями, вміннями та навичками, їх пізнавальною активністю.

Активні методи навчання за умов їх творчого застосування перетворюють навчальний процес на творчо-пошукову діяльність, яка позитивно

впливає на його ефективність, спонукає до пошуку різноманітних прийомів засвоєння знань.

Необхідність активного навчання зумовлена тим, що за допомогою його форм, методів можна досить ефективно вирішувати цілу низку дидактичних завдань, які важко вирішити за умов традиційного навчання. Треба розвивати не тільки пізнавальні, а й професійні мотиви та інтереси, системне мислення студентів, формувати соціальні вміння й навички взаємодії та спілкування, вчити вміння спільної діяльності й взаємодії, здатності приймати спільні рішення, виховувати відповідальне ставлення до справи, усвідомлювати соціальні цінності та установки як колективу, так і суспільства в цілому.

Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід’ємна складова процесу формування особистості студента. В умовах гуманізації освіти існуюча теорія та технологія масового навчання мають бути спрямовані на формування сильної особистості, здатної жити і працювати у складних умовах нашого сьогодення, сміливо визначати власну стратегію поведінки, здійснювати етичний вибір, бути відповідальною за нього, бути спроможною до навчання упродовж усього життя, до саморозвитку та самореалізації.

Список використаної літератури

1. Беспалько В.П. Теория учебника / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. Контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 204 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В.І. Бондар. – К. : Вересень, 1996. – 129 с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 5. – 369 с.
5. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів: (спекурс із дидактики) : навч. посіб. для пед. інститутів / В.І. Лозова. – Х. : Основа, 1990. – 89 с.
6. Педагогіка : учебное пособие для пед. институтов / под ред. Ю. Бабанского. – К. ; М. : Просвещение, 1988.
7. Харламов И.Ф. Педагогіка : учеб. пособ. для педагогических вузов / И.Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999. – 300 с.
8. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1982. – 126 с.

Щепина Н.В. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов вузов

В статье рассмотрены теоретические основы активизации познавательной деятельности студентов; освещены благоприятные условия для развития учебно-познавательного интереса.

Ключевые слова: познавательная деятельность, активизация учебно-познавательной деятельности, познавательный интерес.

Schepina N. Activation of educational-cognitive activity of students at universities

The article considers the theoretical foundations of cognitive activation of students; highlights favorable conditions for the development of educational and cognitive interest.

Key words: cognitive activity, activation, training – cognitive activity, the cognitive interest.